

РЭЦЭНЗІІ

ЛІТОЎСКАЯ ТРЫЛОГІЯ ЛЯЛЕВЕЛІЯНЫ

Lelewel, J. Dvejetas bibliografinių knygų : į 3 t. / J. Lelewelis ; pirmąjį ir antrąjį tomus iš lenkų kalbos vertė A. Baliulienė ; [leidinio redaktorių kolegija: D. Kaunas (pirmininkas) ; A. Braziūnienė ; A. Navickienė ; recenzavo: K. Migoń ; A. Pacevičius] ; Vilniaus univ. – Vilnius : Versus aureus, 2011–2016. – (Fontes et studia historiae Univ. Vilmensis). – Т. 1. – 2011. – 320 p., [5] il. lap.; Т. 2. – 2015. – 448 p., [12] il. lap.; Т. 3. – 2016. – 486 p., [2] il. lap.

У рэцэнзіі прэзентуецца і даецца агульная характарыстыка трохтомнага літоўскага выдання, у склад якога ўвайшлі і тры часткі: першая – гэта два тамы перакладу з польскай на літоўскую мову фундаментальнай працы Іаахіма Лялевеля «Дзве бібліяграфічныя кнігі» (Вільня, 1823–1826. Т. 1–2), другая – навуковае даследаванне аб дзейнасці вучонага, звязанай з яго канцэпцыяй навукі пра кнігу, і трэцяя частка – гэта навукова-даведкавы каментарый, які мае адпаведную самастойнасць, хоць і суправаджае ўсе тры тамы, а таксама ўяўляе асаблівую крыніцазнаўчую цікавасць і для беларускіх даследчыкаў.

2016 годам адзначана важная падзея ў літоўскім кнігазнаўстве – завершана выданне перакладу на літоўскую з польскай мовы фундаментальнай працы Іаахіма Лялевеля (1786–1861), вядомай пад кароткай назвай “*Bibliograficznych ksiąg dwoje*” (у двух таммах), што ўпершыню была апублікавана дзякуючы фондушу друкара Віленскага ўніверсітэта Юзафа Завадскага ў 1823–1826 гадах – “*Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke: Historja drukarni krakowskich – tudzież Historja Biblioteki Uniw. Jagiell. w Krakowie, a przydany Katalog inkunabulow polskich*”. Менавіта гэта праца І. Лялевеля адзначаецца ў гісторыі ўсходнееўрапейскага кнігазнаўства як «самае важнае навуковае дасягненне рождаючага в первой половине

19-ого столетия книговедения»¹. Тым самым было адзначана і далучэнне вучоных з Польшчы і Літвы (былой Рэчы Паспалітай Абодвух Народаў) да абмеркавання праблематыкі новай навуковай дысцыпліны бібліяграфіі, ці навукі пра кнігу, якую ўзнялі ў канцы XVIII – пачатку XIX ст. аўстрыйскія, французскія і нямецкія навукоўцы. Віленскі ўніверсітэт стаў першай вышэйшай навучальнай установай (на той час Расійскай імперыі), дзе была ажыццёўлена ідэя выкладання навукі пра кнігу, а таксама з’явіліся першыя гістарычныя і тэарэтычныя распрацоўкі ў гэтай галіне.

У свой час праца І. Лялевеля “*Bibliograficznych ksiąg dwoje*” была запланавана ў трох тамах, аднак выйшлі толькі два тамы. Першы том быў прысвечаны гісторыі кнігадрукавання, і ў яго ўвайшлі гістарычныя звесткі пра пачатак друку ў Еўропе і Польшчы, была дадзена характарыстыка развіцця друкарскай справы на тэрыторыі Польшчы і Літвы. У якасці дапаўненняў былі ўключаны тэксты (у розных варыянтах) з польскіх статутаў XIV і XV стст. з гравіраванымі ілюстрацыямі, выкананымі самім І. Лялевелем, якія адлюстроўвалі мастацтва шрыфту, гравюры і сігнеты (пячаткі і выдавецкія маркі) першадрукароў. Другі том склалі матэрыялы па гісторыі бібліятэк былой Рэчы Паспалітай, якія былі падзелены на пяць гістарычных перыядаў: 1000–1350 гг., 1350–1500 гг., 1500–1650 гг., 1650–1750 гг., 1750 – да пач. XIX ст. Асобна падаваліся звесткі пра Публічную бібліятэку ў Варшаве, пра яе стан і фонды. У тым жа томе І. Лялевель разгарнуў і праблематыку бібліяграфічнай навукі, прадставіўшы новыя раздзелы пра пісьменнасць, рукапісныя кодэксы, матэрыялы і інструменты для пісьма, друкаваныя кодэксы. На падставе крытычнага аналізу прац тагачасных еўрапейскіх тэарэтыкаў была напісана і тэарэтычная частка, якая адносілася да бібліяграфіі, а таксама быў змешчаны раздзел пра бібліятэчную справу, звязаны з практычнай бібліятэчнай дзейнасцю самога І. Лялевеля. У трэцім томе павінны былі змяшчацца каталог польскіх інкунабулаў, складзены на падставе збораў Публічнай бібліятэкі Варшаўскага ўніверсітэта, а таксама спіс скарачэнняў слоў, што сустракаліся

¹ Migoń, K. Особенности восточноевропейского книговедения и формирование национальных школ до Второй мировой войны / К. Migoń // Кнуготуга. – 2007. – Т. 48. – Р. 12.

ў рукапісных кодэксах, ілюстрацыйны матэрыял, якія хоць і былі падрыхтаваны, але так і не з’явіліся ў друку.

Іаахім Лялевель – прадвеснік і пачынальнік шэрагу навуковых дысцыплін не толькі для сучасных Польшчы і Літвы, але і для Беларусі, а таксама і іншых еўрапейскіх краін. Што да Беларусі, то імя І. Лялевеля², яго працы гістарычныя і гістарыяграфічныя, грамадская дзейнасць, сувязь з дзеячамі беларускай культуры асвятляліся многімі даследчыкамі, да прыкладу, гісторыкамі (Дз. Караў³, В. А. Белазаровіч⁴), філолагамі (Г. В. Кісялёў⁵), спрабавалі ўзгадаць яго бібліяграфы (В. І. Саітава⁶), адзначана імя вучонага і ў матэрыяле пра вытокі беларускага кнігазнаўства (Л. І. Доўнар⁷). Спасціжэнне спадчыны Іаахіма Лялевеля, яго жыццёвага шляху і ўкладу ў развіццё навуковых ведаў ажыццяўляецца праз шматлікія арыгінальныя архіўныя дакументы і крыніцы на польскай⁸ і рускай⁹ мовах, праз пера-

² Маці Іаахіма Лялевеля Ева Вяроўкіна-Шалюта паходзіла з Беларусі. Гл.: Іаахім (Яўхім) Лялевель (Joachim Lelewel) [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://be.wikipedia.org/wiki/Іаахім_Лялевель. – Дата доступу: 19.11.2017. «Сам ён пісаў, што бацька яго быў сынам прусака і саксонкі, а дзед “Шалюта” быў русінам, а можа і маскалем... Вось такая сумесь атрымалася... як гарох і капуста, а ляха няма», гл.: Белазаровіч, В. А. Гістарыяграфія гісторыі Беларусі / В. А. Белазаровіч [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://ebooks.grsu.by/gist_hist_bel/1-gamantychnaya-shkola-i-lyalevelya.htm. – Дата доступу: 19.11.2017.

³ Караў, Дз. Лялевель (Lelewel) Іаахім / Дз. Караў, В. Семяноў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. – Мінск : БелЭн, 1997. – Т. 4. – С. 423–424.

⁴ Белазаровіч, В. А. Гістарыяграфія гісторыі Беларусі : дапам. па аднайменным курсе для студэнтаў спецыяльнасцяў 1 - 21.03.01 - 01 - Гісторыя, 1 - 02.01.02 - 04 - Гісторыя. Замежная мова / В. А. Белазаровіч. – Рэжым доступу: http://ebooks.grsu.by/gist_hist_bel/1-gamantychnaya-shkola-i-lyalevelya.htm. – Дата доступу: 20.11.2017.

⁵ Кісялёў, Г. Ён клікаў да свабоды / Г. Кісялёў // Героі і музы. Гісторыка-літаратурныя нарысы / Г. В. Кісялёў. – Мінск : Маст. літ., 1982. – 255 с.

⁶ Саітава, В. І. Гісторыя краязнаўства Беларусі : вучэб. дапам. / М-ва культуры Рэсп. Беларусь, Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў ; В. І. Саітава. – Мінск : БДУКМ, 2009. – С. 68.

⁷ Доўнар, Л. І. Гісторыя беларускай кнігі : вучэб. дапам. / М-ва культуры Рэсп. Беларусь, Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў ; Л. І. Доўнар. – Мінск : БДУКМ, 2012. – С. 12.

⁸ Напрыклад: *Dzieła / Joachim Lelewel*. – Т. 1–4, 6–8, 10. – Warszawa : PWN, 1957–1969; *Wybór pism historycznych / Joachim Lelewel* ; oprac. Helena Więckowska. – Wrocław : Wyd-wo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1950. – LIX, 305 s. – (Biblioteka Narodowa ; № 133); *Materiały autobiograficzne / Joachim Lelewel* ; oprac. Helena Więckowska. – Warszawa : PWN, 1957. – VIII, 448, [3] s., [32] s. tabl., [2] k. tabl. złoż. – (*Dzieła / Joachim Lelewel* ; In-t Historii Polskiej Akad. Nauk ; т. 1); Hleb-Koszańska, H. *Bibliografia utworów Joachima Lelewela* / H. Hleb-Koszańska, M. Kotwiczówna. – Wrocław : Wyd-wo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1952. – XVII, 200 s. – (*Prace Bibliograficzne / In-t Badań Literackich* ; 1); Serejski, M. H. *Koncepcja historii powszechnej Joachima Lelewela* / M. H. Serejski ; Polska Akad.

клады на рускую мову польскіх аўтараў, што пісалі пра І. Лелевеля¹⁰. Перавыданні працы “*Bibliograficznych ksiąg dwoje*”, якія двойчы выйшлі ў Варшаве ў 1927 і 1980 гг., характарызавалі зацікаўленасць яго кнігазнаўчай спадчынай, якая пашыралася і сёння можа быць даступнай праз электронныя рэсурсы і выданні¹¹, але гэта не замяняе ўласна друкаваных навуковых прац, якія не толькі працягваюць традыцыі на-

Nauk. In-t Historii. – Warszawa : PWN, 1958. – 429, [2] s.; Nowodworski, W. “Bibliograficznych ksiąg woje” Joachima Lelewela. Studium historyczno-bibliograficzne na tle epoki / W. Nowodworski. – Wrocław : Wyd-wo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1959. – 288 s.; Joachim Lelewel człowiek i dzieło. W 200-lecie urodzin : materiały z ogólnopolskiej sesji naukowej, Żagań, 12–14 września 1986 / pod red. Kazimierza Bartkiewicza. – Zielona Góra : WSP, 1988. – 300 s.; Joachim Lelewel – księgoznawca, bibliotekarz, bibliograf / [red. nauk. Maria Magdalena Biernacka]. – Warszawa : Wyd-wa Uniw. Warszawskiego, 1993. – 434, [1] s., [23] s. tabl. : il.

⁹ Напрыклад: Избранные произведения прогрессивных польских писателей : в 3 т. Т. 2: Общественное движение 1815–1831 гг. : Декабристы и Польша. Польское демократическое общество. “Люди польский” / И. Лелевель, А. Мицкевич, Ш. Конарский, Т. Кремповецкий, Г. Каменский. – Москва : Госполитиздат, 1956. – 1956. – 884 с., 6 л. портр. : ил.; Басевич, А. М. Иоахим Лелевель : Польский революционер, демократ, ученый / А. М. Басевич. – [Москва] : Соцэкгиз, 1961. – 192 с.; Попков, Б. С. Польский ученый и революционер Иоахим Лелевель : Русская проблематика и контакты / Б. С. Попков ; отв. ред. д-р ист. наук, проф. И. С. Миллер ; Акад. наук СССР, Ин-т славяноведения и балканистики. – Москва : Наука, 1974. – 209, [2] с. : портр., ил.; Аржакова, Л. М. Польский вопрос и его преломление в российской исторической полонистике XIX в. : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.09 / Л. М. Аржакова ; [Место защиты: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова»]. – Москва, 2015. – 543 с.

¹⁰ Напрыклад: Кеневич, С. Лелевель / С. Кеневич ; пер. с пол. Ильи Миллера. – Москва : Молодая гвардия, 1970. – 192 с. – (Сер. «Жизнь замечательных людей»).

¹¹ Joachima Lelewela bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke: Historia drukarni krakowskich – tudzież Historia Biblioteki Uniw. Jagiell. w Krakowie, a przydany Katalog inkunabulow polskich [Электронны рэсурс]. Т. 1 / Joachim Lelewel. – Wilno : J. Zawadzki, 1823. – 280 s., [5] k. tabl. złoż. : il. – Рэжым доступу: <http://polona.pl/item/1234543/>. – Дата доступу: 20.11.2017. – Упершыню апублікаваны ў Europeana: 2014-09-08; апошняе абнаўленне ў Europeana: 2014-11-04; Joachima Lelewela Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke : historia drukarni krakowskich - tudzież historia Biblioteki Uniw. Jagiell. w Krakowie, a przydany katalog inkunabulow polskich. Т. 2 / Joachim Lelewel. – Wilno : J. Zawadzki, 1826. – 435 s., [7] k. tabl. złoż. : il. – Рэжым доступу: <https://polona.pl/item/1234828/>. – Упершыню апублікаваны ў Europeana: 2016-11-25; апошняе абнаўленне ў Europeana: 2017-10-17. Гл. таксама: eBook Joachima Lelewela bibliograficznych ksiąg dwoje... публікацыя якой ажыццёўлена ў 2008 г. і паходзіць з базы Polskiej Biblioteki Internetowej. – Рэжым доступу: <http://www.taniaksiążka.pl/ebook-joachima-lelewela-bibliograficznych-ksiag-dwoje-w-ktorych-rozebrane-i-pomnozone-zostaly-dwa-dzieła-jerzego-samuela-bandtke-historja-drukarni-krakowskich-tudzież-historja-biblioteki-uniw-epub-p-702145.html>. – Дата доступу: 20.11.2017.

вуковых выданняў крыніцазнаўчых публікацый, але служаць пацвярджаннем развіцця навукі.

І вось сведчаннем таго, што ўпершыню ў 2011–2016 гг. адбыўся сапраўдны «прарыў» не толькі за межы польскай мовы працы І. Лявелея “*Bibliograficznych ksiąg dwoje*”, перакладзенай на літоўскую мову, але і ў пераасэнсаванні яго падыходаў сучаснымі кнігазнаўцамі з сучаснага Вілюнюскага ўніверсітэта, якія з гонарам працягваюць справу класічнай віленскай навуковай школы, і гэта сапраўдная каманда вучоных, адданых сваёй справе. Дзякуючы іх тытанічнай працы, што доўжылася 15 гадоў, стаў рэальнасцю выдавецкі праект Лявелеяны (узначальваў рэдакцыйную калегію прафесар Домас Каўнас) у выглядзе трылогіі, што выйшла ў знакамітай універсітэцкай серыі “*Fontes et studia historiae Universitatis Vilnensis*” (“Крыніцы і даследаванні гісторыі Вільнюскага ўніверсітэта”), распачатай у 2002 г. (да 2016 г. выйшла 27 кніг). Сярод выданняў серыі і знакамітая праца Аляксандра Багаткевіча “*Rzecz o bibliografii powszechney: na otwarcie tego kursu w Cesarskim Uniwersytecie Wileńskim 10 stycznia 1829. roku*” (Вільня, 1830): у арыгінале і ў перакладзе на літоўскую мову, таксама з навуковым даследаваннем кнігазнаўчай спадчыны вучонага і багатым каментарыем да яе, што была надрукавана ў 2004 г.¹² і ўвайшла ў кола знакамітых гістарычных помнікаў. Новае выданне працягвае традыцыю публікацыі навуковых прац, створаных у Віленскім універсітэце, забяспечваючы захаванне і распаўсюджанне помнікаў кнігазнаўчай думкі Літвы, спрыяючы і стымулюючы далейшае развіццё сучаснай навукі пра кнігу. Нараджэнне новай парадымы літоўскага кнігазнаўства ў пэўнай ступені адбылося і дзякуючы адаптацыі гістарычных польскамоўных тэкстаў.

Як вядома, праца па перакладзе не з’яўляецца лёгкай. Так і польская мова пачатку XIX ст. мела свае асаблівасці, да таго ж былі і асаблівасці мовы і стылю пісьма І. Лявелея з характэрнымі толькі яму, напрыклад, неалагізмамі. Таму ажыццёўленая Альдонай Балюлене (Aldona Baliulienė) перакладчыцкая праца,

¹² Дзякуючы гэтаму выданню з’явіўся пераклад “Трактата аб бібліяграфіі” А. Багаткевіча і на беларускую мову – гл.: Багаткевіч, А. Трактат аб бібліяграфіі ўсеагульнай / А. Багаткевіч ; пер. на беларус. мову Л. І. Доўнар) // Здабыткі : дакументальныя помнікі на Беларусі. – Мінск, 2016. – Вып. 19. – С. 9–25; 2017. – Вып. 20. – С. 8–24.

безумоўна, належыць да працаёмкага працэсу творчага мыслення (асабліва ў галіне суаднясення спецыяльнай тэрміналогіі на польскай, лацінскай і літоўскай мовах), заснаванага на глыбокіх моўных і гістарычных ведах і з’яўляецца адважным учынкам, вартым высокай ацэнкі. Агромістую працу па каментарыях да першага і другога тамоў выканалі Відас Рачус (Vidas Račius), як і Альма Бразюнене (Alma Braziūnienė), скрупулёзны бібліёграф і гісторык кнігі.

Першы том у літоўскім перакладзе мае назву “*Pirmosios bibliografinės knygos*” – «Першая бібліяграфічная кніга» (2011. 320 с.: іл.), другі том – “*Antrosios bibliografinės knygos*” – «Другая бібліяграфічная кніга» (2015. 448 с.: іл.), у кожным з якіх акрамя асноўнага тэксту перакладу таксама змешчаны копіі тытулаў і ілюстрацый з першага выдання І. Лялевеля, у другім томе – тэксты (у розных варыянтах) з польскіх статутаў XIV і XV стст. Кожны том забяспечаны аб’ёмнай часткай каментарыяў.

І, нарэшце, трэці том пад назвай “*Studija ir anotuota asmenvardžių rodyklė*” – «Студыі і анатаваны індэкс асабістых імён» складаецца з прадмовы (с. 9–12) і навуковых студый “*Joachimas Lelewis ir jo Dvejetas bibliografinių knygų*” – «Іаахім Лялевель і яго *Дзве бібліяграфічныя кнігі*» (с. 15–112), аўтарам якіх выступае прафесар, доктар сацыяльных навук, дырэктар Інстытута кнігазнаўства і дакументазнаўства факультэта камунікацый Аўшра Навіцкене (Aušra Navickienė). У даследаванні, заснаваным на разнастайных архіўных дакументах, аналізуюцца гістарыяграфічныя пытанні працы І. Лялевеля, біяграфічных звестак аб ім, генезіс ідэі і праца над «*Дзвюма бібліяграфічнымі кнігамі*», гісторыя трэцяга тома, архітэктоніка, кампазіцыйны змест канцэпцыі бібліяграфічнай навукі вучонага, а таксама ў заключэнні адзначаецца важнасць працы для развіцця кнігазнаўства ў Літве. Значная частка трэцяга тома – гэта багаты анатаваны індэкс асабістых імён да першага і другога тома (с. 135–474), які стварылі Відас Рачус (Vidas Račius) і Вікторыя Вайткевічутэ (Viktorija Vaitkevičiūtė). Завяршаюць том і выданне ў цэлым разгорнутыя анатацыі на англійскай (на с. 475–477), нямецкай (с. 478–481) і польскай (с. 482–484) мовах. У апошнім томе знайшлося месца і для ілюстрацый з рукапіснымі аўтографамі «*Двух бібліяграфічных*

кніг» І. Лялевеля (на с. 13, 114, 115), а таксама з копіяй партрэта вучонага (с. 14), выкананага ў літаграфіі Севярына Аляшчынскага (1801–1876) каля 1829 г., якія захоўваюцца ў Бібліятэцы імя Урублеўскіх Літоўскай акадэміі навук. Названыя элементы і структура зместу выдання служаць пацвярджэннем узорнай паліграфічнай і выдавецкай працы літоўскіх калег, якая, дарэчы, заўсёды характарызуецца сваёй бездакорнасцю.

Хацелася б верыць, што і пытанні, якія адносяцца непасрэдна да якасці перакладчыцкай працы, таксама бездакорныя і знойдуць ці знайшлі адпаведны водгук у літоўскім ці польскім навуковым асяроддзі. Падсумоўваючы, хочацца трымацца толькі добрай думкі і высокай ацэнкі, якой, без сумнення, варта ў цэлым гэта літоўская трылогія Лялевеліяны, а важкасць і важнасць зробленага ў першую чаргу неабходна для кнігазнаўства Літвы, для ўзбагачэння сучаснага еўрапейскага кнігазнаўства, яго гістарыяграфічнай, крыніцазнаўчай і метадалагічнай даследчай базы.

Ларыса Доўнар

Summary

The Lithuanian Trilogy of Joachim Lelewel. *Larysa Doynar*

The author presents and gives a general descriptions of the review of the three-volume Lithuanian edition, which consists on three parts: the first – a two-volume translation from Polish into Lithuanian of the fundamental work of Joachim Lelewel “*Two bibliographic books*” (Vilnius, 1823–1826. Vol. 1–2), the second – a scientific research of activities of the scientist and his conception of book science and the third – a scientific and reference comment to all three volumes which are of special source study interest of the Belarusian researches.

КАМПЕДЫУМ ВЕДАЎ ПРА КНІЖНУЮ КУЛЬТУРУ

Encyklopedia książki : w 2 t. / pod red. A. Żbikowskiej-Migoń i M. Skalskiej Zlat. – Wrocław : Wyd-wo Uniw. Wrocławskiego, 2017. – Т. 1 : Eseje, A–J. – 774, [2] : il.; Т. 2 : K–Z. – 768, [4] : il. – ISBN 978-83-229-3543-9.

Рэцэнзуецца новае польскае энцыклапедычнае выданне – “Encyklopedia książki” («Энцыклапедыя кнігі»). Выйшла ў 2017 г. пад рэдакцыяй аўтарытэтных кнігазнаўцаў з Вроцлава Анны Жбікоўскай-Мігань і Марты Скальскай-Злат. Звяртаецца ўвага на асаблівасці